

Kitap İnceleme

Orta Doğu'da İşçiler ve Sendikal Hareket

Ulaş TAŞTEKİN¹

Kıvanç Eliaçık'ın kaleme aldığı *Orta Doğu'da İşçiler Ve Sendikal Hareket* kitabı 2024 yılında NotaBene Yayınları tarafından basılarak okurla buluştu. 10 bölümden oluşan kitap son 150 yıllık dönemde Tunus, Mısır, Cezayir, Lübnan, Filistin, Ürdün, Irak ve Suriye'de işçi hareketinin tarihine genel bir bakış sunuyor. Ayrıca kitapta bölgesel konfederasyonlar olarak ele alınabilecek Uluslararası Arap Sendikalar Konfederasyonu (ICATU) ve Arap Sendikalar Konfederasyonu (ATUC) hakkında da birer bölüm bulunuyor. Kitabın bütününe bakıldığında bölgede sınıf mücadelesinin emperyalizme karşı mücadeleye etle tırnak gibi bir arada yürüdüğü önemli bir vurgu olarak belirginlik kazanıyor.

Kitabın Tunus'la ilgili bölümü, Tunus Genel İşçi Sendikası'nın (UGTT) tarihsel serüvenini merkeze alıyor. Ülkede 1920'lerle başlayan 1920'lerle başlayan işçi hareketi çeşitli dönemlerde kesintiye uğrasa da Habib Bourgiba yönetimine karşı 1978'de gerçekleşen Kara Perşembe'ye ve 1984 Ekmek İsyanları'na öncülük etti. Ayrıca UGTT, Zeynel Abidin Bin Ali yönetimine karşı 2008'de gerçekleşen Gafsa Grevleri ve 2010'daki halk ayaklanmalarında oldukça önemli roller oynadı. Öyle ki 2015 yılında Ulusal Diyalog Dörtlüsü adına Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü. Kitap bu olayları başlıklar halinde incelerken bir bölümü de UGTT tarihinde öne çıkan önemli figürlere ayırıyor ve Ferhad Hached, Ahmed Ben Salah, Ahmed Tlili, Habib Achour ve Abdesselam Jerad gibi önemli işçi önderlerinin biyografilerini inceliyor.

Mısır'ı ele alan bölüm, Mehmet Ali Paşa'nın 1820'lerdeki sanayileşme girişimleriyle ülkede işçi sınıfının oluşum sürecini ele alarak başlıyor. On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başıyla birlikte ülkede işçi sınıfının büyüyüp kitleselleşmesi taşımacılık, iplik ve dokuma ve tütün gibi işkollarında grev ve direnişleri de beraberinde getirmişti. 1920'lerle beraber gerek burjuvazi gerek işçi sınıfı biraz daha kütleli hale gelirken bu yıllarda ortaya çıkan ulusal hareket işçi hareketi karşısında zaman zaman ön açıcı zaman da engelleyici bir nitelik kazandı. 1952'de gerçekleşen Özgür Subaylar Darbesi'yle açılan dönemde Cemal Abdülnasır'ın öncülük ettiği politikalar işçiler için görece iyi koşullar sağladı ve devlet denetiminde Mısır Sendikalar Federasyonu'nun (ETUF) kurulmasını bera-

1. Kanada McMaster Üniversitesi, Textum Dergisi Editörü, ultastekin@gmail.com

berinde getirdi. Takip eden süreçte Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek tarafından adım adım uygulanan neoliberal politikalar işçi sınıfından gelen çeşitli tepkileri de tetikledi. Bunlar arasında 1977 Ekmek Grevi, 1984'te tekstil işçilerinin 1989'da da demir çelik işçilerinin grevleri kitapta özellikle ele alınmaktadır. 2004 yılında Ahmed Nazif'in başbakanlığında kurulan 'işadamları hükümeti' özelleştirme ve piyasa odaklı politikaları hızlandırdı. Bu uygulamalar, önce 2006, 2007 ve 2008 yılında Mahalla tekstil işçilerinin büyük eylemlerini sonrasında ise halk ayaklanmasına giden yolu açacaktı. Halk ayaklanmasına işçiler de grevlerle katıldılar ve sendikal harekette de bir canlanma gözlemlendi. Öte yandan bu canlanmayı kalıcı bir harekete dönüştürme çabaları, sendikal hareketteki parçalılık Sisi yönetiminin izlediği otoriter 'güvenlikleştirme' politikalarıyla birleşince bastırıldı.

Cezayir'deyse on dokuzuncu yüzyılın son diliminde Fransa'daki hareketin bir parçası olarak başlayan sınıf hareketi zaman içinde sendikal mücadeleyi Fransız sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesiyle birleştirerek kendini ortaya koydu. Yirminci yüzyılın ortalarıyla birlikte Cezayir'de ortaya çıkan çeşitli işçi örgütlenmelerinden Cezayir İşçileri Genel Birliği (UGTA), Cezayir işçi sınıfını ulusal kurtuluş mücadelesi için seferber ederek ülkede önemli bir örgütlenme haline geldi ve bu etkisi 1965'te gerçekleşen darbeye kadar sürdü. Darbeyle UGTA devletin kontrolüne girdi ve 1988'de Kara Ekim olarak anılan ayaklanmalar sonrasında bağımsız sendikaların kurulmasına izin verilene kadar da tek yetkili sendika olarak kaldı. Bağımsız sendikaların kurulmasıyla hem siyasal yaklaşım hem de sektörel çeşitlilik anlamında çok sayıda yeni sendika kuruldu. Özellikle kamu çalışanları arasında sendikaların sayısı hızla arttı ve yetki bakımından kısıtlayıcı yasal düzenlemelere rağmen çalışanlar çeşitli grevler yapabildi. 2019 yılında ortaya çıkan Hırak Hareketi'ne de siyasi taleplerle düzenledikleri iki grevle destek verdi.

Lübnan'da da sendikalar Fransız mandası döneminde canlılık kazanmış ve 1946'da Fransız askerlerinin Lübnan'ı terk etmesine varan bağımsızlık mücadelesinde önemli bir rol oynadı. 1946 sonrasında işçiler yeni sosyal haklar kazanırken sendikaların sayısı da arttı. Devletin sendikaları himaye altına alma çabası karşısında 1950'lerde yeni örgütlenme arayışına giren sendikalar Lübnan İşçileri Genel Konfederasyonu'nu (CGTL) kurdu. 1975 sonrasında sendikal hareket iç savaşla beraber yeniden yapılandı. İç savaşın yıkıcı bir nitelik kazandığı koşullarda sendikalar barış talebinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynadı. İç savaş sonrasında ekonomik çalkantılar nedeniyle devlet sendikalara karşı saldırgan bir tutum benimsedi. Bütün bunlara rağmen sendikal hareket neoliberal politikalara karşı işçi sınıfının sözcüsü olmayı sürdürdü.

Kitabın Filistin bölümüne çarpıcı bir giriş yapan Eliaçık bizi, karşı karşıya kaldıkları zulüm ve kahramanca direnişle anılan Filistinlilerin emek süreçleri üzerine düşünmeye davet ediyor. Filistinliler işgalin gölgesinde işsizlik, düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, işe giderken kontrol noktalarında kötü muamele ve iş yaşamında tehlikeler, ayrımcılık, sınırlı yasal haklar ve komisyoncular tarafından

emeklerinin çapul edilmesi gibi bir dizi zorlukla mücadele ediyor. Bu güncel zorluklar karşısında sınırlı bir yaygınlığı olsa da Filistinli işçi örgütlenmelerinin tarihsel serüveni 1920'lerde başladı ve İngiliz mandasına karşı mücadelede önemli bir rol oynadı. İsrail işgali sonrasında zaman içinde daha da siyasallaşan sendikalar, Filistin direnişinde toplumsal hareketliliğin kanalı olmak vazifesi üstlenmeye başladı. Bugün Filistin topraklarında yaşayan 290 bin çalışan Filistin Genel Sendikalar Federasyonu (PGFTU) tarafından temsil edilmektedir. Öte yandan FH-KC'ye yakınlığıyla bilinen İlerici İşçi Hareketi ve Tarım İşçileri Sendikası, enerji, eğitim ve tarım gibi işkollarında dikkat çekmektedir.

Ürdün'de sendikal hareketin başlangıcı 1940'lara dayanmaktadır. Öte yandan gerçek anlamda bir işçi hareketi 1948 Arap-İsrail savaşı sonrasında Filistinlilerin Ürdün'de çalışma yaşamına katılmasıyla başlamıştır. Bu yıllarda kurulan Ürdün Sendikaları Genel Federasyonu'nun (GFJTU), takip eden süreçte Mısır, Lübnan ve Suriye'deki sendikalarla yakın ilişkiler kurmuş ve bu ilişkiler Uluslararası Arap Sendikalar Konfederasyonu'nun (ICATU) temellerini atmıştır. 1950'lerdeki bu canlanma 1960'ların sonunda ekonomik durgunluk sonucunda hükümetin sendikaları kontrol etme girişimiyle gerilemiştir. 2000'lerle beraber yeniden canlanan işçi hareketi Arap coğrafyasındaki ayaklanmalarla ivme kazanarak çok sayıda eyleme imza atmıştır.

Eliaçık, Irak bölümüne İngiliz işgalinin etkilerini aktararak başladıktan sonra modern anlamda ilk grevin 1876 yılında Nasiriye'de hafriyat işçileri tarafından düzenlendiğini not etmektedir. Yine de ilk örgütlerin kurulması 1920'lerin sonunu bulmuştur. 1931 yılında hem İngiliz üslerinin ülkedeki varlığına karşı hem de vergi düzenlemelerine karşı aktif eylemler düzenleyen işçi örgütlerinin etkisi geniş bir alana yayılmıştır. Takip eden yıllarda gerçekleşen büyük işçi eylemlerinde de genellikle İngilizlerin ülkedeki nüfuzuna karşı taleplerle ekonomik talepler iç içe gitmiştir. BAAS Partisi yönetiminde sendikalar genel anlamda devletin kontrolü altındayken 2003 sonrasında sayıları artmış 2019 yılında da yeni sendikalar yasasıyla statü kazanmışlardır. Arap ayaklanmaları sürecinde de işçiler 'Öfke Günü'nde sokağa çıkmış ve 10 aylık bir süre boyunca eylemlerini düzenli olarak sürdürmüşlerdir. Ayrıca ülkede petrol rafinelerinde zaman zaman uluslararası petrol tekellerine karşı direniş gösteren dinamik bir işçi toplamından bahsetmek mümkündür.

Kitapta ele alınan son ülke olan Suriye'de de işçi hareketinin başlangıcı 1920'lere dayanmaktadır. Burada da ilk zamanlarda Fransız sömürgeciliğine karşı mücadeleyle sendikal mücadelenin iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. 1946 sonrasında, bağımsızlıkla beraber sınıfsal farklılıklar ortaya çıkmış, bu dönemeçte yürürlüğe giren İş Kanunu işçiler için bir kazanım olmuştur. BAAS Partisi döneminde Kürt ve sosyalist işçiler yönetimden uzaklaştırılırken sendikalara devlet kontrolü altında güçlenme imkânı tanınmıştır. 1970 sonrasında Hafız Esad ve Beşar Esad döneminde sendikalar üzerindeki devlet denetimi ve baskısı arttı.

Kitabın Suriye bölümünde yazar Rojava'daki sendikal deneyimleri de ayrı bir

alt bölümde ele almaktadır. Bu özetle tek tek bahsetmek mümkün olmadığından değinilirse de kitapta her ülkede kadın işçilerin eylemlerine ve örgütlenmelerine de özellikle yer verilmekte ve ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Ayrıca Eliaçık, gerek Arap dünyasına gerek İslam düşüncesinin kimi parolalarına yaptığı zengin göndermelerle renkli bir anlatım dilini benimsemiş. Yer yer Mahmut Derviş, Halil Cibran, Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî, Tevfik El Zeyyad, Nizar Kabbani, Jean Sénac gibi önemli Arap şairlerden şiirlere ve popüler kültürden anekdotlara başvurmuş. Bu zengin referanslar, bölgenin tüm dünyada popülerleşen gündemlerine, ana akım yaklaşımların sınırladığı biçimde değil de sınıf temelli bir pence-renden bakmaya imkân verecek ilişkilerle ele alınmış.

Bu noktanın özellikle altını çizmek, bu kitabın hangi ihtiyaca karşılık geldiğini tespit edebilmek açısından önemlidir. Dünyada işçi eylemlerinin tarihi üzerine Türkçe'de bilinen kaynaklar genelde batıdaki sınıf mücadelelerini temel almakta Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine dair kaynaklar ise çoğunlukla bölgedeki bağımsızlık mücadelelerine ve halk ayaklanmalarına odaklanmaktadır. Yazarın çıkış noktalarından birisi, Türkiye ile Arap coğrafyası arasındaki benzerliklere ve ilişkilere çok sık vurgu yapılsa da bu konudaki bilginin sınırlı olmasıdır (Eliaçık, 2024: 7). Bu, yerinde bir gözlemdir. Arap coğrafyasındaki işçi hareketinin ve sendikal hareketin tarihine dair geleneksel anlamda en yaygın bilinen kaynak Esat Sakar'ın *Filistin İşçi Hareketi* başlıklı çalışmasıdır. Bu yanı sıra en temel başvuru kaynakları arasında yer alabilecek kaynaklardan ne 3 ciltlik *Sendikacılık Ansiklopedisi*'nde ne de 8 ciltlik *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*'nde konu bu çerçevede ele alınmamaktadır. Kitabın faydalandığı kaynaklar arasında yabancı dil kaynaklara kıyasla Türkçe kaynak sayısının çok sınırlı olması da bu gözlemi doğrular niteliktedir. Bu yanı sıra Eliaçık'ın çalışması ciddi bir boşluğu doldurma yönünde atılmış başarılı bir ilk adımdır.

Dolayısıyla bu çalışma hem sendikacılara hem sosyal bilimcilere hem de sınıf mücadelesinde görev alan aktivistlere faydalı olabilecek bir çalışma niteliğindedir. Yazar kitabın girişinde Türkiye ile Arap coğrafyasındaki benzerliklere de değinmektedir (Eliaçık, 2024: 9). Gerçekten de üretim süreçlerindeki parçalanmayla birlikte bugün tüm dünyayı bir ağ gibi saran bir 'küresel bir fabrikadan' bahsetmek mümkündür. Fabrika metaforu elbette işyerini temsil etmekte bu bazen küresel bir şantiye, bazen bir rafineri, bazen bir çiftlik olmaktadır. Hatta hem Türkiye hem Arap coğrafyası açısından önemli olan hizmet sektörleri dahil edildiğinde bu liste ilanıhaye uzamaktadır. Dolayısıyla 'anlatılan Türkiye'deki işçinin de hikâyesi' ve bölgedeki deneyimlerin birbirinden öğreneceği çok şey var!

Bölgedeki sınıf mücadelesi deneyimlerine ilişkin yakın zamanda Türkçe'de yayınlanan kimi çalışmalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı kitabın kaynakça kısmında da bulunabilir. Ancak bu konudaki kaynaklar hala oldukça yetersizdir. Eliaçık'ın genel bir bakış niteliği taşıyan kitabı oldukça başarılı bir giriş kitabıdır ve bu literatürün bu alanda çalışan uzmanlarca büyütülmeye ihtiyacı vardır.